

# Przedmowa

W 2023 r. zespół pracowników Katedry Metod Ilościowych Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego (WZ UW) wykonał projekt ATM Cost Project na zlecenie Polskiej Organizacji Firm Obsługi Gotówki (POFOG). Jego celem była analiza rentowności biznesu bankomatowego w Polsce z uwzględnieniem aspektu przestrzennego. Projekt ten stanowi aktualne dopełnienie do opracowanego przez Departament Systemu Płatniczego Narodowego Banku Polskiego w czerwcu 2014 r. kompleksowego raportu analityczno-badawczego poświęconego opłatom na rynku usług bankomatowych w Polsce (Narodowy Bank Polski (NBP), 2014). Projekt ATM Cost Project stał się odpowiedzią na pojawiające się od wielu lat sygnały o malejącej rentowności tego biznesu, którego znaczenie uwidoczniło się podczas ostatnich okresów wzrostu niepewności społecznej spowodowanej pandemią Covid-19 i wojną na Ukrainie, nie wykluczając coraz częstszych awarii systemów, podczas których gotówka pozostaje niezastąpionym środkiem płatniczym. Jej fizyczna dostępność wzmacnia odporność systemu finansowego i zapewnia obywatelom poczucie bezpieczeństwa. To właśnie w okresach zwiększonej niepewności obserwowano wzmożony popyt na pieniądź fizyczny, którego głównym miejscem pozyskania były właśnie bankomaty. Dowodzi to, że gotówka, mimo wzrostu popularności płatności elektronicznych, pozostaje istotnym elementem systemu finansowego. Pełni ona funkcje nie tylko transakcyjne, lecz także, a może przede wszystkim tezauryzacyjną i ostrożnościową. Znaczna część społeczeństwa nadal preferuje tę formę rozliczeń, co uzasadnia konieczność utrzymywania sprawnej i dostępnej infrastruktury bankomatowej, którą od pewnego czasu charakteryzuje stagnacja co do liczby urządzeń, a nawet jej spadek w niektórych regionach. Mimo że współczesna gospodarka zmierza ku modelowi cyfrowemu i bezgotówkowym metodom płatności, bankomaty wciąż odgrywają zasadniczą rolę w zapewnieniu powszechnego dostępu do środków pieniężnych oraz w realizacji transakcji w trybie offline, co dowodzi, że stanowią kluczowy element wspierający obrót gotówkowy. Dodatkowo rozwój sieci bankomatów wpisuje się w szerszą logikę

nowoczesnej infrastruktury publicznej. W miastach, w których rozwijane są tzw. inteligentne sieci miejskie (*smart city*), bankomaty mogą odgrywać rolę punktów integrujących usługi miejskie, finansowe i administracyjne. Ich odpowiednia lokalizacja i funkcjonalność powinny być uwzględniane w lokalnych planach zagospodarowania przestrzennego i strategiach rozwoju transportu publicznego, a także cyfryzacji usług publicznych. Dyskusja na temat przyszłości bankomatów nie może również pomijać aspektów środowiskowych i zrównoważonego rozwoju. Nowoczesne urządzenia zużywają mniej energii, a trwająca wymiana bankomatów na recyklery (tj. bankomaty z funkcją wpłaty gotówki) ogranicza transport banknotów, pozostawiając mniejszy ślad węglowy.

Obecnie rynek bankomatów w Polsce jest zdominowany przez operatorów niezależnych, którzy na koniec I kw. 2025 r. posiadali udział na poziomie 62%. Operatorzy ci świadczą usługi zarówno w ramach sieci własnych, jak i outsourcingowych umów z bankami. Jednym z głównych źródeł finansowania ich działalności jest opłata serwisowa, zwana również bankomatowym (ATM) *interchange* lub *Cash Disbursement Fee* (CDF). Jest ona uiszczana przez wydawców kart płatniczych za bezumowne transakcje wypłaty gotówki kartami krajowymi według regulacji organizacji płatniczych Visa i Mastercard. Jej wysokość ustalona w 2010 r. na poziomie 1,20 zł/1,30 zł, z korektą w 2023 r. o niewielką część wartości wypłaty w przypadku wypłat kartami Mastercard, nie uległa zmianie, mimo zmieniających się warunków rynkowych (tj. wzrostu cen towarów i usług). W przypadku wielu umów outsourcingowych oraz innych umów bilateralnych zawieranych pomiędzy bankami a niezależnymi operatorami, wysokość opłaty serwisowej stanowi punkt odniesienia do negocjacji stawek za transakcje podlegające takim umowom. Warto nadmienić, że wysokość opłaty CDF jest taka sama w przypadku Polskiego Standardu Płatności (PSP), który uiszcza ją na rzecz operatorów bankomatowych za transakcje wypłaty gotówki z wykorzystaniem kodu BLIK.

Wszystkie dotychczasowe badania przeprowadzone zarówno przez zespół pracowników WZ UW, jak i inne cytowane w niniejszej monografii, wskazują na brak rentowności tej części biznesu bankomatowego. Obowiązujące od 2010 r. stawki opłaty bankomatowego *interchange* nie pokrywają tej części kosztów funkcjonowania sieci bankomatów, która związana jest z podlegającymi tym opłatom transakcjami wypłaty gotówki z pomocą kart krajowych i z wykorzystaniem kodu BLIK.

Istniejącą sytuację od dłuższego czasu monitoruje Narodowy Bank Polski. W opublikowanej Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego, która została przyjęta przez Radę ds. obrotu gotówkowego w 2021 r., proponuje się przede wszystkim rozwiązanie ustalania wielkości stawek tej opłaty na odpowiednim, satysfakcjonującym interesariuszy poziomie poprzez samoregulację.

Autorzy ATM Cost Project, wykonując badanie, mieli nadzieję, że uzyskane wyniki wspomogą w pewnym zakresie realizację procesu samoregulacji, jak i przyczynią się do rozpoczęcia badań w trochę zapomnianym na uczelniach obszarze – logistyki gotówki. W pewnym sensie drugi cel projektu doczekał się realizacji. Mianowicie w 2024 r. zespół pracowników SGH w Warszawie, w którego skład wchodził Stanisław Kasiewicz, Lech Kurkliński, Błażej Lepczyński, opublikował wyniki swojego badania dotyczącego bankomatów banków spółdzielczych pt. *Koszty utrzymania bankomatów należących do banków spółdzielczych a interes ich utrzymywania* (Kasiewicz i in., 2024). Bardzo rzetelna i kompleksowa analiza w części dotyczącej rentowności wykorzystuje wyniki uzyskane w ramach ATM Cost Project.

Jak w takim razie wygląda realizacja pierwszego celu, czyli wsparcie procesu samoregulacji poprzez dostarczenie rzetelnych i aktualnych wyników badań rentowności biznesu bankomatowego? Zgodnie z posiadaną przez autorów wiedzą na dzień wydania monografii nie są znane nowe, obowiązujące obecnie rozwiązania w tym obszarze. Jednak zgodnie z informacją podaną przez Uryniuka (2025), Mastercard zapowiedział podjęcie decyzji o zmianie od lutego 2026 r. wysokości opłaty serwisowej do stałego poziomu 1,2 zł za transakcję, powiększonego o 0,18% od wartości transakcji. Mimo tego Mastercard zastrzegł sobie prawo do powrotu do stawki wprowadzonej w 2010 r. w przypadku braku podobnych zmian ze strony Visa i PSP.

Wzmianki o raporcie ATM Cost Project, czy też bardziej obszerny opis, pojawiały się w 2024 r. zarówno w *cashless.pl* (Uryniuk, 2024a), jak i w *subiektywnieofinansach.pl* (Danielewicz, 2024). Obszerny opis raportu opublikowano również w „*Obserwatorze Finansowym*” w 2025 r. w formie artykułu *Gotówka w Polsce – wyzwania dostępności i akceptacji* (Wójcicka, Braja-Brzykcy, 2025).

Niestety raport wykonany w ramach ATM Cost Project stanowił również uzasadnienie działań, których autorzy nie oczekiwali, a które miały na celu wywarcie presji na wprowadzenie zmian w systemie wynagradzania operatorów bankomatów. Chodzi tu o protest Euronetu polegający na ograniczeniu wartości jednej transakcji do 200 zł (Uryniuk, 2024b). Okazało się, że ta forma wymuszenia samoregulacji nie powiodła się. Niestety mogła ona doprowadzić do wzrostu kosztów po stronie klientów banków, którzy byliby zmuszeni do wielokrotnej wypłaty, ponosząc za każdym razem opłatę za korzystanie z bankomatu obcej sieci (tzw. *disloyalty fee*). Akcja protestacyjna przyniosła nieoczekiwany dla jej organizatora (Euronetu) efekt. Zgodnie z informacją PAP z 18 czerwca 2024 r. rzeczniczka prasowa UOKiK poinformowała bowiem, że: „Prezes UOKiK zdecydował o wszczęciu postępowania wyjaśniającego. Nie przesądzamy na tym etapie, czy doszło do naruszeń. Kluczowe jest ustalenie relacji pomiędzy

uczestnikami rynku, w tym mechanizmów podziału opłat za transakcje wypłaty gotówki z bankomatów”.

Można również spotkać się z neutralną dla klientów próbą wywarcia nacisku na schematy płatnicze. Mianowicie organizacja ATM Industry Association (ATMIA) będąca międzynarodowym stowarzyszeniem około 500 firm i instytucji, które związane są z biznesem bankomatowym z całego świata, wystosowała apel o zmianę w polityce ustalania opłat za transakcje wypłaty gotówki. Apel został opublikowany przy okazji konferencji „ATMIA Europe and Emerging Markets 2024 Advocating for Cash, ATM Security, and Payment Choice”, która odbyła się w Londynie 15 października 2024 roku. Przy czym organizacja ATMIA powołała się właśnie na badanie Wydziału Zarządzania UW (ATMIA, 2024).

Raport z badania ATM Cost Project nie został do tej pory upubliczniony. Został on jednak wysłany do wielu instytucji, które tym problemem mogą i powinny być zainteresowane (m.in. UKNF, NBP, MF, UOKiK). Chcąc wypełnić lukę w upowszechnianiu raportu, część zespołu zdecydowała się na opublikowanie zawartych w nim wyników. Raport został zaprezentowany w całości w części III niniejszej monografii, lecz z pewnymi znaczącymi zmianami o charakterze edytorskim i uzupełnieniami dotyczącymi m.in. aktualizacji kosztów. Oryginalny raport badania ATM Cost Project autorzy potraktowali jako materiał roboczy, stąd z formalnego punktu widzenia nie ma w ich monografii autocytowań.

Autorzy pragną jednak podkreślić, że przytoczone w części III wyniki badania ATM Cost Project zostały uzyskane przez cały zespół, w skład którego wchodził nie tylko autorzy monografii, lecz także Profesor Bolesław Borkowski. Za jego zgodą przyjęto format publikacji bez wskazywania jego osoby jako współautora monografii. Autorzy monografii pragną serdecznie podziękować za cenny wkład Profesora Bolesława Borkowskiego w pracę nad projektem ATM Cost Project.

Autorzy kierują podziękowania do Recenzentów, którzy przekazali szereg cennych uwag, znacząco poprawiając jakość monografii. Wyrazy szczególnej wdzięczności kierowane są także do Pani Agnieszki Góralczyk za profesjonalną korektę językową oraz cenne uwagi redakcyjne, które przyczyniły się do podniesienia jakości niniejszej publikacji.

Wszystkie niedociągnięcia zawarte w pracy w oczywisty sposób obciążają autorów.